

GONDOLATOK A KÖNYVILLUSZTRÁCIÓRÓL

KASS JÁNOS

A XVIII. század közepén (pontosabban 1768-ban) Cook kapitány felfedező útjára magával vitt egy ifjú botanikust, Banlg-et és egy rajzoló, Parkinsont, aki több mint hét-száz ragyogó rézmetszetet készített hosszú útja során. Ma is rejtély, akkor miért nem publikálták ezeket a gyönyörű lapokat.

Most egy angol folyóirat arról számol be: számozott bibliofil kiadásban megjelenték a rendkívüli műgonddal, különleges papíron, a művész által megadott instrukciók alapján újra kinyomott műveket. A trópusi növényekről készült metszetek hallatlan frissességgel, elevenséggel hoznak hírt a trópusi világról.

Egyben képet adnak egy ritka képességű művész tüneményes tehetségéről, átélő-képességéről, türelméről.

Az élmény elementáris! A folyóiratban közölt reprodukciók bemutatják a lemezeket, az újranyomtatás rendkívüli precizitását, gondosságát, hűségét az alkotó szándékához.

Az eredmény: színekben gazdag, kristálytisza és pontos, leheletszerű finom tónusok, gazdag részletek. Hatalmas élmény. A közel háromszáz éve megmetszett rézlemez rendkívüli frissességgel adják vissza a művész közvetlen élményét. Profán hasonlattal: akár a mélyhűtött gyümölcs, és szinte testközelben érezzük magát a művészt is. A hatás hasonló az egyiptomi sírkamrák megnyitásához, ahol a műveket és a szándékot egyszerre érezzük azonosnak. Itt viszont nem anonim a mester, sőt huszonhárom évesen indult el Ausztrália felé.

Íme egy távoli csillagról térben és időben messziről elindult fénysugár, szupernova-villanás. Az energiaforrás már régen megszűnt létezni. A haszonélvezők mi vagyunk. Az impulzus a mi létünket gazdagítja. Felmerül a kérdés: ki profitál a műből? Az alkotó, az utókor? Mi készítet egy művészt arra, hogy a publikálás legkisebb reménye nélkül is hatalmas vállalkozásba fogjon, egy hajó fedélzetén, párában és hőségben, majd az elviselt fizikai megpróbáltatások következtében még útközben meghaljon.

Egy másik példa — a Magyar Helikon kiadásában megjelent *Török Miniatúrák* — épp a fenti történet ellenkezőjét bizonyítja. Ezek, aktuális híradások a magyarországi hadjáratokról, a nagy Szulejmán tetteit örökítik meg. Gúzsba kötve, a kötelező kánon szerint, mely megköti a miniatúrfestő kezét. Mégis az elementáris közlési vágy és tehetség, ami sarkallja a művészt, remekműveket teremt, és tüneményes színekkel, részletekben tobzódva, gazdagon illusztrálja azt a történelmi eseménysorozatot, amit mi a magunk szemével tragikusnak látunk. Legyőzöttnek lenni nem öröm, de az idő összemossa a két nézetet. Gyönyörködünk a győzelmes török sereg diadalútját, hódítását ábrázoló mesteri képekben, megfedkezve arról, hogy mi voltunk a vesztesek. A lapok részletesen ábrázolják a várakról a Dunába hajigált magyar vitézeket, a láncra fűzött rabokat,

a levágott fejek piramisait, a győzelmes török sereg diadalútját. Szulejmán Szigetvár alatti halálát, ennek eltitkolását. A XX. században megirigyelhető konspirációval hazacsempészett, kirúszoszott tetemét szállító díszmenet útját követhetjük figyelemmel.

Remek kompozíció, síkban ábrázolt perspektíva, tragikus háttér, de mindent felvedve élvezzük ezt a híradószerű képsort. Valójában a maga idejében híradó volt, és a telexgépeken közölt hírekhez hasonló, rövid szövegek ragyogó illusztrációi.

Illusztráció? Híradás a korról?

Ismét egy kérdés, ma a televízió korában élünk, s mi szükség van az illusztrációra?

Kezemben tartok egy könyvet, fenn északon, Skócia legfelső csücskén, egy kilométernél kisebb szigeten mindössze egyetlen család él, a hajókat irányító világítótornyot kezelik. Erről a szigetről, madár- és növényvilágáról ad hírt egy fiatal művész, aki éveket töltött ott, nem turistaként, s a sziget is érdektelen a turisták számára. Ez nem Galapagos, itt zavartalanul él ma is az ősi jégkorszakot követő vegetáció, békés ökológiai egyensúlyban madarak, rákok, apró emlősök, fókák. Nem vadásszák őket. Sem füst, sem a benzingőz nem fertőzte még a környezetet.

Köztudott: az elmúlt ötven év többet pusztított el az evolúció során létrejött fajokból, mint az ezt megelőző évszázadok, évezredek!

Ezek az illusztrációk beszámolnak tökéletes rajzokkal és akvarellekkel, abszolút pontossággal minden kis részletről. Rögzítik a kis sziget vándorait, őslakóit, s arról szólnak, hogy a kíméletlen civilizációtól véletlenül, szerencsére megkímélt kis terület milyen gazdag, színes, sokrétű. A tudósoknak is képet adnak a jelenlegi helyzetről. Hiszen az egyik madárrajzon feltűnik egy kis piros jel is, amivel a vándorlás során valahol megjelölték és aztán útjára bocsátották. Gyönyörű kiadásban megjelent fontos híradás.

Remény!

A rajzoló eufóriája sugárzik a rajzokból. Éveket töltött ezzel a munkával, magányban és csöndben, ha csöndnek nevezhetjük a sok madár állandó mozgását, kiáltóását, az örökösen fújó szél, a hullámok csapkodását a sziklafalakon. Mi adta az értelmét, mi inspirálta a művészt, egy ilyen látszólag nem látványos munkára? A közlésvágy, vagy menekülés a neonfényes, otromba civilizációból? Védekezés, üzenet a jövőnek?

Nem lényeges! A lényeg a lét kimeríthetetlen változatossága, millió fénytörése, s a szándék, ami már megvolt a lét hajnalán is, mert szénnel és korommal a vadászó ember rögzítette a bölényt, a mamutot. Szüksége volt a leképezett jelekre, amik magát a létet is jelentették, talán a húst, amit majd meg fog enni, vagy a jövőt, amit csak ösztönösen értett!

De folytathatjuk a sort, mi inspirálta Picassót Ovidius-illusztrációk megrajzolására, Gustav Dore-t és Szalayt a Don Quijote sorozatra? Dürer miért metszette fába az Apokalipszis Négy Lovasát, vagy Buday György Székely Népballadái mitől születtek meg? Rembrandt és Chagall után miért van szükség újabb Biblia-lapokra? Zichy Mihály Ember tragédiája miért fontos nekünk? A gyerekek miért firkálnak a falakra, s mi kényszeríti fontos közlésre a graffitik spontán rajzolóját? William Morris mescalín-álmai. Weöres és Cocteau firkái, vonalrajzai. Tandori levélnyomatai. Hockney Andersen meséi. Albin Brunovsky szlovák legendái. Hincz Nyársforgatója, Dubois Kerékpárversenye, Pajzán Históriaja. Kozma Lajos—Kner Imre együttműködése, Matisse tiszta színei. Maillol Sapphoja. Korecsni Bánk bánja. Szász Villon-rajzai. Paul Flora drótkatedrálisa. Cranach Szent Cristiforusa. Alois Mucha frivol dámái. Hokusai Tengeri vihara. Ismeretlen miniatörök remekművei. Henri Toulouse-Lautrec litográfiái. Sendac karmos gyer-

mekillusztrációi. Oldenburg és Segal. Emil Nolde és Willy Baumeister. Braque Apollinaire-illusztrációja, vagy Josef Beuys kietlen jégsivataga. Akár a természet megszámlálhatatlan verziója, végtelen variációja. Mi készíti a madarakat tolluk szivárványszínének csillogására? A védekezés, a túlélés, a fajfenntartás, a párzás hívójele? A feltűnés vagy az eltűnés? Ez is, az is! Mi készíti a gazdagon tenyésző műfajt újra és újra új művek létrehozására, illusztrálására? A megbízók, a kiadók, a feladat? Mi inspirál újabb és újabb Biblia-variációk, értelmezések alkotására? Chagall, Rembrandt után ismét? Mi ad értelmet telerajzolni-festeni a fehér lapokat, majd kinyomtatni száz vagy százezer példányban?

Talán egy lehetséges válasz: a sokszínű természet is önmagát reprodukálja a jövőért. S a lét gazdagsága teszi elviselhetővé a létet!

Más szemmel látta a világot a papiruszra pingáló egyiptomi írnok. Másképpen ad hírt a kolostori magányában munkálkodó középkori miniátor, transzcendens ihlettől vezérelve. Más képe van a száguldó, türelmetlen XX. századi vándorló embernek az elszűhanó tájról. S az úrhajósok közül is többen rajzoltak a totális csöndben, lassan forogva saját tengelyük körül. Egyszer a koromfekete égboltot, az úrt látva, máskor a futballlabda nagyságú, távoli földet. Tökéletes magányukban is arra vártak, hogy visszatérhessenek az ezer apró gonddal, szennyel és mocsokkal borított, demagógiával elrontott, de mégis ragyogónak tűnő földre, ahol a dolgok sokfélesége, burjánzása, és nem az Ég és Föld közötti lebegés, de az élet minden gazdagsága adja az emberi sors hitét és hitelét a jövőért reménykedő és rettegő emberiségnek.

Ebben a színpadképben foglalja el helyét a sokak által megkérdőjelezett tevékenység, az illusztráció is. Minden divat, így szídni egy műfajt is, korszerűtlen, de a gyermek első könyve, amit a kezébe vesz, illusztrálva van, s a Biblia is, amivel temetni mennek. A teoretikusok szerint az illusztráció másodrendű műfaj, de ez inkább itt, Európa szegletében vélemény, és végül is nem szavak, de a művek kvalitása szabja meg az értékét és rangját minden tevékenységnek, és maradnak meg mindaddig, amíg könyv és könyvtár létezik a földön.

Kékszakállú

A Kékszakállú herceg vára, Bartók remekműve, a hatvanas évek óta foglalkoztat. A Helikon Kiadó kérésére akkor elkészítettem a dráma első grafikai változatát a könyv illusztrációjaként. (Néhány darabját I. e kötet 39. és kk. oldalán.)

Az elmúlt évtizedek folyamán sokféle verzióban — többek között filmforgatókönyvként is — megrajzoltam e mindig aktuális téma variációit.

A két ellentétes nem örökös párharca, a fekete-fehér, a pozitív-negatív. A férfi—nő alapvető különbözőségéből fakadó konfliktus a sors. Balázs Béla szimbolikus története a szecessziót sugallja, de az indulatok hitelesek. Némi önvizsgálat során magunkban is felfedezzük a mese alapjául szolgáló igazi feszültséget, kettősséget!

A könyv lapjait ajtókként fogtam fel, és ez a szerkezet követi az eseményeket. Az ajtók, akár a drámai csomópontok, közrefogják a két szereplő közt végbemenő lelki folyamatot.

Első perctől világos volt, hogy az indulatokat színnel kell kifejezni. A kék, vörös, fehér és fekete kontrasztjából épült fel az egymást követő grafikai lapok ritmusa. A befe-

jezés, apoteózis, a Judit koronája és palástja által sugallt arany s a mögé feszülő fekete zárja a reménytelen történetet. A mű a narrátor által bevezetett cselekmény, a vár, Judit, a Kékszakállú s végül a múlt emlékképei, a korábbi szeretők ritmusából épül fel. A dráma koreográfiája, lassú hömpölygése, a japán No-színház távoli visszhangjára emlékeztet, akár a festészetben a századfordulón megjelenő japán hatás.

A nyíló-záró ajtók mögötti szimbólumokba rejtett utalások s végül a korona és a palást látszólag közhelynek tűnnek, azonban a sztereotípiák, a hűség, a megcsalás, a tagadás és a tudniakarás, a megismerés örökös ismétlődései, kaleidoszkópszerű, megismételhetetlen szituációk sorát hozzák létre.

A Kékszakállú általam számítógépre is komponált grafikai verziója meglepő kontrasztokat produkált, és az ellentétek, energiák, létrejött feszültségek absztrakttá váló képleteket, hatásokat jelenítettek meg vizuálisan.

Végül, ez már csak következtetés, a szerkezeti elemeket, a mű alkotóelemeit szétbontva és matematikai képletként összerakva, a számítógép számára logikus számsorrendszert alkothatunk. Ekkor már lehetőség van arra, hogy a metszéspontokat, konfliktusokat matematikai képletként egy másik síkon vizuálisan is megjelenítsük.

Mi lehet egy ilyen kísérletnek a célja? Egyértelmű a válasz: a lélektani drámát, az ösztönök s a törvények művészi vetületét lebontani a szerkezetig, a művet alkotó elemekig, a matematika absztrakt eszközeivel visszahelyezni a vizualitás síkjára. Egyszerűbben: a képernyőn nem Judit és a herceg, hanem az indulatok matematikai képlete, a sors rendszerbe foglalt ritmusa jelenik meg törvényszerűen, színre bontva, majd ismét összerakva, és előttünk áll a dinamikus mozgás koreográfiája, partitúrája.

Faludy

A Faludy György *Börtönversek* című kötetéhez készült lapok egy sorozat részei. Fejek, felékesítve a szenvedés stigmáival. Sorozatban gyártott fejek, megjelölve céltáblával, töviskoszorúval, börtönráccsal, Goya rémlátomásaival, a XX. század közhelyeivel. Az emberiség semmit sem tanult saját múltjából.

A költő hiába sikolt!

Közhelyek, a szenvedés unalomig ismert ismétlődései. Brutalitás, gyűlölet, agresszió, ha nincs már ellenség, akkor önmagunkban találjuk meg azt! A gyűlölet újratermelődik, hatványozottan!

Faludy György verseihez az általam már korábban készített s a hetvenes évek óta szaporodó fejek sorából emeltem ki néhányat. E fejekkel követtem a verseket, mintegy kilométerköveket állítva a nyomtatott oldalak közé. Egyformák a fejek, csak a fájdalom attribútumai váltakoznak.

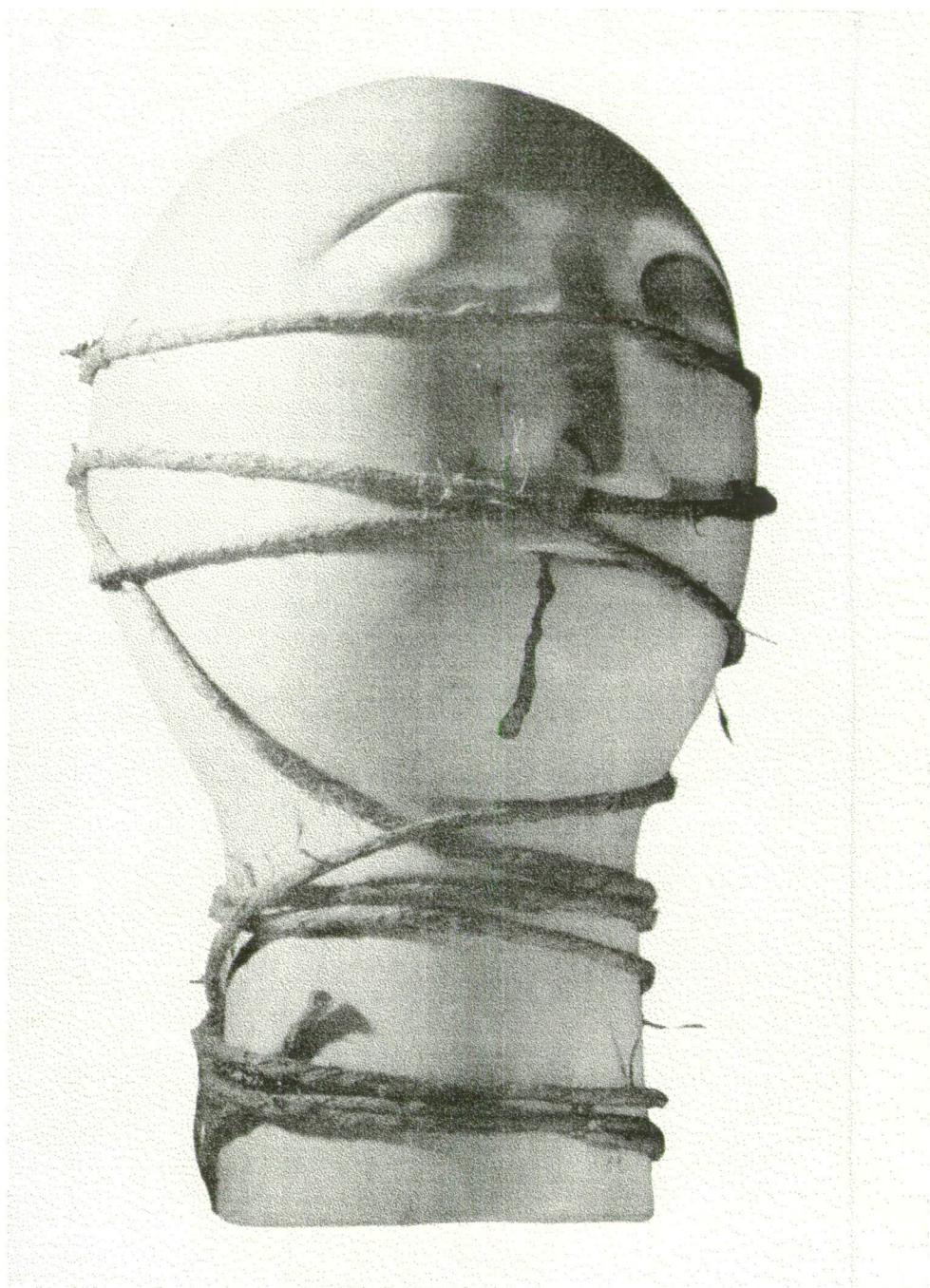
A könnycsepp, a vérző száj, a tarkólövés, a szögesdrót: a céltáblaként használt, kiszolgáltatott, meggyötört és meggyalázott ember, emberiség egyezményes jelei!

A 2000. felé menetelő embertömeg bizonyos százaléka már eleve számolhat azzal, hogy nem cselekvő emberként, de áldozatként éli meg az ezredfordulót!

Nincs remény!

Ezek a „fejek” tehát a tömeggyártás termékei. Maga a névtelen, szorongó, a jövőjét nem ismerő tömeg. Arctalan. A tömegnek nincs arca!

A stressz hatására viszont, vegyi folyamat indul meg, adrenalin termelődik, e fo-

lyamat fizikai, lelki hatása nagyjából ismert. Az erőszakra reagáló félelem az idegrendszer védekezése. A félelem hatására sikoltunk, sírunk, peregnek a könnyeink, védjük magunkat, szeretteinket, hitünket. A fájdalom és mindannyiunk szenvedése a költőben indítja meg az alkotás folyamatát! A költő az, aki a verssorokban, a költészet erejével képes kiemelni a lényeket, a kétségbeesés, nihilizmus helyett a Madách által Ádámhoz intézett üzenetet:

„Küzdj (...)”

Az Isten közbeiktatása csak trükk, mert Recsk, Ruanda, Sarajevo, a Gulág, a holokauszt, Szomália, két világháború, atombomba, éhezés, rasszizmus, szovinizmus, a jog megtiprása, mindez folyamatos történet!

Folytatása következik!

Csak a költészet, az ész erejét emelhetjük fel védekezésésként, s kitűzhetjük a szenvedés jeleit, külső jeleit, akár a tömegközlekedés irányítótábláit: erre tilos, itt fájdalom vár. Itt vannak a bányászok buktatói, amott a korrupció szögesdrót akadályai, a bürokrácia csapdái. Harácsolás, hazugság, hamis tanúk, hamis próféták.

A „fejek” tehát Faludy verseit kísérik. Újabbak is készülnek. Ki verset ír rá, ki prózát, ki a személyi igazolványa számát, önarcképként. A „Fej” fehér papírlapként szolgál, bár körbejárható, s a lényege, hogy üzenetet közvetít. Provokáció!

Az elidegenedő korban kapcsolatteremtésre biztató eszköz! Az is valójában, akár a telefonkészülék. Ezer és ezer egyforma, mégis milliónyi üzenetváltás szól szerelemről, születésről, halálról, üzletről, bukásról, sikerről, erkölcsről és hazugságról!

Csupa közhely! Egész életünk kis közhelyekből áll! Csak a művészet képes arra, hogy a közhelyeket alkotássá desztillálja!

CONTEMPLATING ON BOOK ILLUSTRATIONS

JÁNOS KASS

The paper reveals the ideas and activity of the author in the field of book illustrations. Graphic illustrations by the author of *The castle of Prince Bluebeard* and of György Faludy's *Prison Poetry* are included.